

Birutė Balsevičienė, Liuda Šinkariova

KRIZIŲ VALDYMO MOKYKLOSE YPATUMAI

Anotacija. Straipsnyje analizuojama užsienio mokslininkų darbai, skirti krizės valdymui mokyklose ir šandienė situacija Lietuvoje. Aptariama krizės mokykloje sąvoka, dažniausiai taikomi krizės valdymo mokykloje modeliai, jų ypatumai. Literatūros analizės rezultatai atskleidė, kad dažniausiai taikomas krizės valdymo mokykloje modelis, kuris susideda iš keturių pagrindinių etapų: pasiruošimas, prevencija, atsakas ir išgijimas (PPAI modelis).

Esminiai žodžiai: krizė mokykloje, krizės valdymas, krizės valdymo mokykloje modeliai.

Įvadas

Įvairūs skaudūs įvykiai, tokie kaip savižudybės, netikėtos jaunų žmonių mirtys, stichinės nelaimės, gaisrai, teroristiniai aktai ir kt., sukelia daug skausmo ir neigiamų pasekmių, daro ilgalaikį poveikį tiek individualiu, tiek organizaciniu lygmeniu. Mokslinėje psichologinėje literatūroje sąvoka *krizė* turi ne vieną reikšmę, bet jas visas vienija „bendras pasikeitimo fenomenas: krizė – tai netikėtos ir sunkios gyvenimo permainos, lūžio sąlygota būseną / situacija, kurią lydi didelis nerimas, įtampa, grėsmė, nesaugumas, pasimetimas ir kita“ [28, p. 7].

Švietimo įstaigos, kuriose mokosi nepilnamečiai asmenys, yra ypač jautrios krizėms. Jos gali paveikti pavienius asmenis ar visą organizaciją, o dėl šiuolaikinių technologijų ir visuomenėje vykstančių procesų sulaukia itin didelio žiniasklaidos susidomėjimo, o tai tik apsunkina šių įvykių sukeltų pasekmių įveikimą ir didina pasikartojamumo tikimybę.

Nors užsienio šalyse apie tokių įvykių prevenciją, intervenciją ir postvenciją kalbama jau seniai [2; 6; 7; 8; 12; 20; 21], Lietuvoje tik prieš kelerius metus žengti pirmieji žingsniai teikiant nuoseklesnę ir visapusišką pagalbą. Augant savižudybių skaičiui, kartojantis smurto atvejams ir kt. krizėms, svarbu kalbėti apie šių įvykių prevenciją ne tik individualiu lygmeniu, bet ir nagrinėti jų valdymo galimybes organizacijose, ypač mokyklose.

Tyrimo problema – mokyklos krizių valdymas ir jo modeliai. Šio straipsnio **tikslas** – apžvelgti ir apibendrinti užsienio ir Lietuvos autorių, dirbančių krizių valdymo mokyklose srityje, darbo rezultatus ir numatyti tolesnių tyrimų kryptis.

Tyrimo uždaviniai:

Atskleisti krizės sampratą švietimo ir ugdymo kontekste.

Apžvelgti užsienio ir Lietuvos mokslininkų tyrimų literatūrą, nagrinėjančią krizės valdymo modelius mokykloje.

Apžvelgti Lietuvoje vykdomą veiklą, susijusią su mokyklos krizės valdymo sritimi.

Tyrimo metodologija ir metodai. Darbas grindžiamas literatūros analize, kai apžvelgiami ir analizuojami prieinami straipsniai užsienio ir Lietuvos mokslinėje literatūroje. Taip pat aptariama šioje srityje vykdoma veikla ir esami teisės aktai Lietuvoje.

Krizės mokykloje apibrėžimas. Raphaelis (1986) nurodo tokius svarbiausius įvykio požymius, kuriais remiantis tam tikras įvykis interpretuojamas kaip krizė:

- staigus ir netikėtas įvykis,
- individams ar bendruomenėms nebeužtenka įprastų streso įveikimo būdų, kuriuos jie buvo įpratę taikyti tam, kad įveiktų tą įvykį;
- sutrikdoma individų ar bendruomenių įprasta veikla (bent jau laikinai);
- bejėgiškumo ir beviltiškumo jausmai, kitų pagalbos poreikis.

Kiti autoriai krizę apibrėžia kaip atsaką į situacijas, kurioms būdinga tai, kad buvo sutrikdyta psichologinė pusiausvyra, įprastų asmens sunkumų įveikimo mechanizmų nebeužtenka pusiausvyrai atstatyti ir tie įvykiai sukelia sveikatos pablogėjimą [12].

R. B. Flannery ir G. S. Everly Jr. (2000) teigia, kad, jei krizė yra atsakas į tam tikrą įvykį, kuris dažnai vadinamas stresiniu, tuomet ir šis įvykis reikalauja kitokio termino. Jie siūlo įvykį, kuris sukelia krizę, vadinti **kriziniu įvykiu**. Taigi kriziniu įvykiu gali būti laikomas toks stresinis įvykis, kuris gali sukelti krizę.

Šiame straipsnyje bus laikomasi S. E. Brocko, J. Sandovalo, S. Lewiso (1996) pateikiamos krizės mokykloje sampratos. Šie autoriai siūlo **krize mokykloje** laikyti netikėtą, ūmų įvykį, kuris gali būti traktuojamas kaip krizinis ir paveikti dalį ar visą mokyklos bendruomenę. Krize mokyklose taip pat gali tapti įvykis, sukėlęs mokiniui ar mokytojui neįpras-

tai stiprią emocinę reakciją, kuri sutrikdo jo gebėjimą veikti. Kartais krizę sukelia ne vienas didelis, staigus ar emociškai labai skausmingas įvykis, bet daug vienas po kito sekančių įvykių. Gali būti, kad krizė ištinca mokyklos bendruomenę ne dėl paties įvykio traumatiškumo, o dėl to, kad reakcijos į tą įvykį buvo labai emocingos ir pernelyg užaštrintos [12; 13; 20].

Svarbiausias skiriamasis krizės požymis – tai jos neįprastumas tiems, kam ji nutinka [7, p. 55]. Dauguma asmenų neturi tokių įvykių patirties, o tai apsunkena jų sukeltų pasekmių įveikimą. Vaikais, sudarantys didžiąją mokyklos bendruomenės dalį, turi mažiau gyvenimiškos patirties nei suaugusieji, todėl jie gali pasitelkti ne tiek daug susidorojimo su sunkiomis situacijomis strategijų. Todėl, patekus į tokias situacijas, vaikų ir paauglių gebėjimas veikti, pasitikėjimas savimi ir savo efektyvumu dar labiau sumažėja, o tai mažina ir gebėjimą įveikti krizę [12, p. 205].

Svarbiausia tai, kad tinkama parama ir reakcija į krizinius įvykius gali padėti arba išvengti krizės ir (arba) sumažinti krizės įveikimo sunkumus, pasekmes bei sutrumpinti krizės įveikimo laiką [20; 28]. Kai kuriems asmenims gali reikėti intensyvesnės ar ilgiau trunkančios pagalbos. Tai reiškia, kad į tą pačią krizinę situaciją patekę asmenys gali ją suvokti ir reaguoti skirtingai [28, 29].

Šiuo metu daugelyje Vakarų šalių krizei įveikti neapsiribojama pagalba vienam asmeniui, o padedama visai mokyklos bendruomenei [9; 20]. Svarbu, kad mokyklos ne tik stengtųsi užkirsti tam kelią (pvz.: per savižudybių prevencijos programas), bet ir įvykus krizei veiktų iš anksto numatytu būdu, turėtų parengtus krizių valdymo planus [9; 34]. To būtina siekti atsižvelgiant į tai, kad krizinių įvykių nuolatos daugėja. Be to, tyrimai rodo, kad vaikai, po krizinių įvykių, nesulaukę pagalbos, gali patirti fizinės sveikatos sutrikimų [20; 21], potrauminio streso sutrikimą, depresiją, nerimo sutrikimus, taip pat gali prarasti gebėjimą mokytis ar vystytis elgesio sunkumai [20; 21].

Daug tyrimų atliekama siekiant nustatyti, kokia pagalba, ypač klinikinio lygmeniu, efektyviausia krizės atveju [21, p. 4]. Tačiau gautų tyrimų rezultatus sunku apibendrinti ir išskirti efektyviausias poveikio priemones. Tai glaudžiai susiję su tuo, kad krizė pati savaime yra, visų pirma, mažai nuspėjamas, daug sumaištis ir skausmo sukeliantis įvykis. Taip pat šalia to dažnai iškyla daug etinių dilemų – pvz.: ar etiška tirti žmogų ir jo reakcijas, kai jis yra krizinėje situacijoje, ar etiška neteikti pagalbos krizės ištiktiems asmenims tam, kad būtų galima palyginti, reikalinga pagalba ar ne. Dėl to šios srities tyrimai

dažnai yra nesistemiški, apimantys kai kurias krizių valdymo mokyklose sritis. Krizių valdymą nagrinėjančias publikacijas bandė susisteminti ir apžvelgti keletas autorių. Paminėtini M. Allenas, S. Marstonas ir S. Lambas (2001), apžvelgę visas publikacijas per 31 metus (1970–2000). Šie autoriai pažymi, kad maždaug 4 proc. (215 iš 5298) visų apžvelgtų mokyklos psichologijos srities straipsnių buvo susiję su krizės valdymu. Kiti mokslininkai [21, p. 5] teigia, kad šie autoriai neaiškiai apibrėžė, kas yra krizė mokykloje. Pasak jų, straipsnių, nagrinėjančių krizės valdymą mokykloje, pasirodo tik vienas per metus. Taigi, pastarųjų teigimu, tyrimų šioje srityje labai trūksta.

Krizės valdymo modeliai. Vienas iš dažniausiai minimų ir taikomų krizės valdymo modelių yra vadinamasis prevencijos, pasiruošimo, atsako ir išgijimo modelis (PPAI) (angl. *prevention, preparation, response, recovery model* (PPRR) [2; 9; 21; 34]. Kai kurie autoriai *prevencijos* terminą šiame modelyje keičia sušvelninimu [9]. PPAI modelio pradininku laikomas G. Caplanas (1964), kuris apibrėžė tris krizės intervencijos lygius:

pirminė intervencija, susidedanti iš veiksmų, kurie gali užkirsti kelią krizei įvykti (prevencija PPAI modelyje);

antrinė intervencija, arba žingsniai, kurių imasi iš karto, tik įvykus kriziniam įvykiui, siekiant kiek įmanoma sumažinti neigiamus padarinius bei veiksmus, kurių imamasi, kad krizė neplistų (atsakas PPAI modelyje);

trečinė intervencija, kai suteikiama pagalba patyrusiesiems krizę ir (arba) patyrusieji krizę yra stebimi ilgesnį laiką (išgijimas PPAI modelyje).

Taigi G. Caplanas (1964) dar nebuvo įtraukęs į šį modelį pasiruošimo fazės. PPAI modelį rekomenduoja taikyti ir JAV ugdymo departamentas [9; 34].

Šis modelis, be išsakomų pranašumų (aiškumas, paprastumas, prieinamumas ir ne profesionalams), turi ir trūkumų. Pirma, per daug aiškiai nubrėžiamos ribos tarp visų keturių veiksmų. M. Crondstedtas (2002) tvirtina, kad tai sukelia bereikalingą sumaištį, nes bet kokius veiksmus, vietoj šių veiksmų efektyvumo nagrinėjimo, būtina apibrėžti kokia nors sąvoka. Atliekant tyrimus, visas dėmesys kreipiamas, pvz.: ar psichologinę apklausą priskirti išgijimo ar atsako fazei ir užmirštama, kad derėtų nagrinėti, ar šis metodas apskritai efektyvus. Antra, pagal šio modelio idėją visi keturi žingsniai, neatsižvelgiant į krizės įvykio pobūdį, turėtų būti taikomi paeiliui ir laikomi lygia-verčiais [10, p. 11]. Vadinasi, kiekviename kriziniame įvykyje turi būti tokie patys ciklai, kuriems atitinkamai yra taikomas tam tikras šio modelio žingsnis. Tai

gali sukelti sunkumą, nes ne visais atvejais reikalingi ar tikslingi visi šie elementai. Kiti modeliai grindžiami požiūriu, kad kriziniai įvykiai patys savaime gana chaotiški ir jiems įvykus reikėtų taikyti tinkamiausią ir reikalingiausią tuo metu priemonę ar veiksmą. Kritikuodamas šį modelį M. Crondstedtas (2002) teigia, kad daugiausia čia koncentruojamasi į fizinius veiksmus, kurių reikia imtis, ir biurokratiją, o ne į emociinius išgyvenimus. Mokslininkas pataria taikyti tuos metodus ir priemones, kurie tuo metu tinkamiausi, atsižvelgiant į situaciją, o ne siekti įsprausti veiksmus į tam tikrus sąvokų rėmus. Pagalbos metodai turėtų būti pasirenkami atsižvelgiant į jų efektyvumą bei ekonomiškumą. Tačiau tyrimų, įrodančių šio ar kitų modelių efektyvumą, nėra, todėl ir neaišku, koks metodas yra efektyviausias.

Kitas dažnai aprašomas krizės valdymo modelis yra kritinių įvykių streso valdymas (angl. *Critical incidents stress management* (CISM) [13, p. 23]. Svarbu yra tai, kad šis modelis daugiausia orientuojasi į krizių intervenciją, ypač į psichologinius krizių intervencijos aspektus. Vienas šio modelio elementų – vadinamasis psichologinės apklausos metodas (angl. *debriefng*), kurio pagrindinis tikslas atlikti prevenciją, informuoti, padėti išreikšti krizinius jausmus bei nustatyti labiausiai krizės pažeistus asmenis [28, p. 51]. Pats psichologinės apklausos metodas vienaip ar kitaip taikomas ir PPAI modelyje. Palyginti su PPAI, kritinių įvykių streso valdymo metodas neturi planavimo fazės ir platesnio prevencijos modelio, kuriuos turi PPAI. Šį modelį dažniau taiko profesionalūs specialistai, kurie apmokyti juo naudotis.

PPAI modelio aiškumas ir prieinamumas ne tik profesionaliems psichologams ar kitų specialybių atstovams lemia jo tinkamumą mokykloms, kur dažniausiai tik keli asmenys būna pasirengę valdyti krizę, nors veikti tenka daugeliui žmonių. Šio modelio aiškumas vienas iš svarbiausių kriterijų renkantis jį kaip krizės valdymo mokykloje modelį [7; 21]. Kadangi užsienio šalių mokyklose šis modelis taikomas dažniau nei kiti, toliau plačiau bus aptarti būtent šio modelio etapai ir ypatumai.

1. *Prevenција*. Prevenција šiame kontekste gali būti apibrėžta kaip veiksmai, kurių imamasi tam, kad būtų atpažinti ir pašalinti ar sumažinti krizinių įvykių rizikos šaltiniai [21, p. 8]. Vienas dažnesnių krizinių įvykių mokyklose – savižudybė [9; 36]. Šiuo atveju prevencija būtų, pvz.: apmokyti mokyklų bendruomenių narius, kaip atpažinti ir suteikti pirminę pagalbą mokiniams, linkusiems į savižudybę, ką reikėtų daryti jau įvykus savižudybei ar sunkiam savęs sužalojimo atvejui, kad tai nepasikartotų (pvz.: kiti mokiniai nepradėtų kopijuoti savižudybės ar tas pats

išgyvenęs mokinys nepakartotų savo veiksmų) [21, p. 8–9] bei vykdyti įvairias prevencines programas, skatinančias gerą mokinių psichologinę savijautą [14; 30; 36].

2. *Pasiruošimas*. Pasiruošimo fazę sudaro planavimas, treniravimasis, mokymasis ir praktika [9; 21]. S. E. Brocko (2000) manymu, kiekvienoje mokykloje pasiruošimas krizės valdymui yra privalomas, nes keliamas klausimas yra ne „ar“ mokykla patirs krizę, o „kada“ mokykla patirs krizę. Kaip teigia A. D. Adamsonas ir G. G. Peacockas (2007), 93 proc. iš 228 apklaustų mokyklų nurodė, kad per paskutinius metus reikėjo įveikti bent vieną rimtą krizę. S. E. Brockas ir kt. (1996), S. E. Brockas (2000) pažymi, kad mokyklos vien planuodamos savo veiksmus dar prieš krizinius įvykius gali padidinti savo galimybes tinkamai įveikti krizes. Nors daugelis autorių pataria turėti jau iš anksto paruoštus mokyklos krizės įveikimo planus [7; 34], tačiau W. MacNeilas ir K. Toppingas (2007) abejoja, ar geriau turėti aiškų, bet rigidišką planą, kurio aklaui laikomasi, ar geriau yra lankstūs, pritaikyti situacijai veiksmai, kuriuos taiko mokyklos administracija ir krizių įveikimo komanda.

Kad ir labai skatinamos krizių komandos mokyklose [7; 34], tačiau, pasak W. MacNeilo ir K. Toppingo (2007), nėra tyrimų, rodančių, kurie krizių komandų nariai gali labiausiai padėti. Pvz.: ar mokyklos psichologo pagalba yra efektyvesnė nei direktoriaus pavaduotojo, ar vienokia ar kitokia komandos sudėtis efektyvesnė.

Tyrėjai, apžvelgę realius krizinius atvejus ir jų valdymą, priėjo prie išvados, kad siekiant sėkmingai šį procesą valdyti, būtina lyderystė, komandinis darbas ir atsakomybė [20; 21]. S. E. Brocko (2000) nuomone, labai svarbu, kad besiruošiantieji valdyti krizę suvoktų, kad krizė gali įvykti ir jų institucijoje ir nėra tokia tolimesnė ir neįmanoma, kaip kartais gali pasirodyti.

Šiame krizės valdymo etape yra daug tarpusavyje susipynusių ir mažai moksliskai tyrinėtų elementų, tačiau, kaip teigia W. MacNeilas ir K. Toppingas (2007), panašu, kad daugelis taikomų metodų ar pasiruošimo būdų remiasi gerąja patirtimi ir praktika bei yra gana efektyvūs.

3. *Atsakas*. Šiame etape svarbiausia nedelsti, imtis efektyvių veiksmų ir mobilizuoti turimus išteklius krizei įveikti [7; 9; 21]. Trys pagrindiniai šios fazės elementai – informacijos apie turimas galimybes įveikti krizę rinkimas, tinkamų atsako būdų parinkimas ir jų įvykdymas. Aiškinantis reagavimo galimybes, pirmiausia reikia apibrėžti iškilusią problemą bei nustatyti, kiek ir kokios pagalbos reikės, įvertinti turimus išteklius. Čia svarbu aiškiai nusakyti, kokias

užduotis ir kas turės atlikti, nuolatos stebėti krizės įveikimo eigą, ją vertinti ir analizuoti. W. McNeilas ir K. Toppingas (2007), remdamiesi Newgassu ir Schonfeldu (2000), teigia, kad mokyklos krizės įveikimo komanda idealiai tinka šiems veiksams atlikti. Vis dėlto M. Crondstedtas (2002) pažymi, kad derėtų koncentruotis ne vien į mokyklą, paliekant krizės valdymą jos viduje, bet į bendruomenę, nes krizės paveikia ne tik mokyklos bendruomenės narius, o ir šalia mokyklos gyvenančius asmenis. Kito autoriaus nuomone, kai į krizės valdymą įtraukiamos ir bendruomenėje veikiančios organizacijos, neretai nutinka taip, kad tampa nebeaiškios tiek atsakomybės sritys, tiek pagalbos reikalingumas ar veiksmingumas [17, p. 176]. Tačiau, kaip jau minėta anksčiau, mokslinių šios srities tyrimų, įrodančių vieno ar kito autoriaus teiginius, nėra.

4. *Išgijimas.* Šis etapas susideda iš pagalbos paslaugų individams ir grupėms, paveiktiems krizės [7; 9; 21]. Išgijimas, arba postvencija, gali būti laikoma kaip prevencijos išplėtimu, nes teikiant pagalbą tiems, kas, pvz.: išgyveno artimojo savižudybę, užkertamas kelias galimoms jų savižudybėms ar bent jau sumažinama rizika [21, p. 3].

W. McNeilas ir K. Toppingas (2007), remdamiesi Underwoodo ir Dunne-Maximo (2000) tyrimais, teigia, kad geriausia komanda yra ta, kuri padeda ne tik keliems labiausiai krizės paveiktiems asmenims, bet ir visai bendruomenei, o pagalbą turėtų teikti specialistai ir visi bendruomenės nariai vieni kitiems. Tokios pačios nuostatos laikosi ir kiti autoriai [10]. Tačiau, remiantis tyrimų duomenimis, itin svarbi yra profesionali psichologinė pagalba krizę išgyvenantiems mokiniams [20; 21; 34].

Svarbi šio etapo dalis, remiantis praktiniais pastebėjimais, taip pat yra informacijos apie galimas reakcijas į krizinius įvykius ir apie pačią krizės raidos problemą suteikimas [7]. Tačiau tyrimų, įrodančių tokios informacijos reikalingumą, nėra.

Šiame etape viena iš dažniausiai taikomų pagalbos technikų yra psichologinė apklausa (angl. *debriefng*). Joje dalyvavusieji, remiantis tyrimų duomenimis, buvo labai patenkinti ir kaip tik šis metodas padeda sumažinti potrauminio streso sutrikimo tikimybę [21, p. 5–8]. Vis dėlto kiti autoriai pabrėžia, kad psichologinę apklausą reikėtų taikyti itin atsargiai, nes taikant netinkamai galima sukelti antrinę traumą [20; 21].

Taigi nors literatūros apie krizės valdymą mokyklose yra daug, bet, kaip teigiama, JAV ugdymo departamento ataskaitoje (2003), šios srities moksliniai tyrimai žengia pirmuosius žingsnius. Dauguma praktiškai taikomų metodų ar priemonių grindžiami

įgyta patirtimi ir pastebėjimais. Nors jau atlikta gana išsamių tyrimų, analizuojančių tam tikras krizes ar jų valdymo etapų elementus, pvz.: iš prevencijos srities (kokios prevencinės priemonės efektyvios, vykdant savižudybių prevenciją) ir atsako etapo (žiniasklaidos įsikišimas gali padidinti savižudybių skaičių), tačiau tyrimų, apžvelgiančių taikomų modelių tinkamumą bei efektyvumą, labai trūksta.

Mokslinių tyrimų, nagrinėjančių šią temą, Lietuvoje nėra. Tiesa, aptariamais atskiros krizių valdymo etapų sritys (pvz.: savižudybės ir įvairūs jų aspektai [3; 4; 14; 15; 16; 22; 25; 26; 27; 30; 31; 32; 33; 35; 36]; netektys [29]). Keliuose moksliniuose darbuose analizuojamas krizių valdymas pelno siekiančiose privačiose kompanijose [5; 18], tačiau krizių valdymas šiose organizacijose ir pats krizės apibrėžimas gerokai skiriasi nuo krizės mokykloje sąvokos.

Krizių valdymas Lietuvos mokyklose. Užsienio šalyse po itin skaudžių, visus sukrėtusių įvykių (tarkim, susišaudymų) dalyvavimas krizės valdymo ir mokymų programoje yra įstatyme reguliuojamas ir numatytos privalomos priemonės krizių prevencijos ir intervencijos bei postvencijos srityje [9, p. 15]. Panašiu keliu valdant krizes mokykloje srityje eina ir Lietuva. 2007 m. liepos 12 d. buvo priimtas Krizių valdymo mokyklose tvarkos aprašas. Pagal šį aprašą **krizė mokykloje** – tai netikėtas ir (ar) pavojingas įvykis, sutrikdantis įprastą mokyklos bendruomenės ar atskirų jos narių veiklą, emociškai sukrečiantis visą ar didesnę mokyklos bendruomenės dalį [19]. Tai atitinka daugelio užsienio autorių apibrėžimus, paminėtus kiek anksčiau straipsnyje. Šiame įstatyme **krizės valdymas mokykloje** – veiksmai, kuriuos atlieka mokyklos krizių valdymo komanda ir savivaldybės pedagoginės psichologinės tarnybos krizių valdymo komanda krizės mokykloje metu, siekdama įveikti krizės sukeltas problemas ir teikti bendruomenei veiksmingą pagalbą. Aprašas reglamentuoja krizių valdymą mokyklose (išskyrus aukštąsias mokyklas), krizių valdymo komandų mokyklose ir pedagoginėse psichologinėse tarnybose sudarymą bei darbo organizavimą, finansavimą bei institucijų bendradarbiavimą krizių valdymo mokyklose metu. Tačiau, priėmus šį dokumentą ir sukūrus komandas mokyklose, vis dar nebuvo aišku, ką ir kaip konkrečiai turėtų daryti kiekvienas komandos narys esant konkrečiai krizinei situacijai. Kad šių komandų veikla būtų efektyvi, juose dirbantys mokyklos administracijos atstovai, pedagogai ir švietimo pagalbos specialistai turėjo būti specialiai apmokyti pagrindinių krizių valdymo mokyklose principų bei strategijų. Dėl to Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras, įgyvendindamas Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–

2010 metų programos priemonės [23] ir minėtą Krizių valdymo mokyklose tvarkos aprašą, 2008 m. organizavo mokymus visų pedagoginių psichologinių tarnybų krizių valdymo komandoms [24]. Vėliau buvo pradėtos apmokyti ir mokyklų krizių valdymo komandos, esančios artimiausioje vaiko aplinkoje. 2010–2011 m. numatyta organizuoti 400 seminarų 1560 mokyklų komandoms (sudarytų iš vidutiniškai 5 komandos narių). Juose dalyvaus 5800 mokyklos administracijos narių, mokytojų, kitų specialistų, kurie padidintų mokyklos bendruomenės narių gebėjimą efektyviai įveikti krizės sukeltas problemas ir teikti bendruomenei veiksmingą pagalbą [24]. Mokymų medžiaga grindžiama PPAI modeliu bei remiasi pagrindiniais S. E. Brocko ir kt. (1996), S. E. Brocko (2000) principais bei K. O. Polukordienės praktiniais vadovais [28; 29].

Taigi, atsižvelgiant į literatūros analizės rezultatus, galima teigti, kad tolesni šios srities moksliniai tyrimai turėtų apimti visus PPAI modelio etapus, juose taikomų technikų ir krizės įveikimo būdų efektyvumo analizavimą. Taip pat reikėtų analizuoti mokslines publikacijas, skirtas krizės valdymui mokyklose, ir jomis vadovautis įgyvendinant krizių valdymą mokyklose Lietuvoje.

Išvados

Nors krizės mokyklose samprata yra daugialypė, tačiau jai būdingi trys pagrindiniai požymiai: staigus ir netikėtas įvykis, paveikiantis dalį ar visą mokyklos bendruomenę ir sutrikdantis įprastą veiklą.

Užsienio šalyse dažniausiai analizuojamas ir taikomas praktikoje krizės valdymo mokyklose modelis, apimantis keturis etapus: prevenciją, pasiruošimą, atsaką ir išgijimą (PPAI modelis).

Lietuvoje priimtas įstatymas, reglamentuojantis krizių valdymą mokyklose, apmokytos pedagoginių psichologinių tarnybų krizių komandos, vyksta mokymai, skirti kiekvienai krizių valdymo mokyklos komandai.

Literatūra

1. Adamson A. D., Peacock G. G. Crisis response in the public schools: A survey of school psychologists' experiences and perceptions. *Psychology in the Schools*, 2007, no 44 (8), p. 749–764.
2. Allen M., Marston S., Lamb S. Crisis intervention publications: a thirty-year overview. *Paper presented at the 33rd Annual National Convention of the National Association of School Psychologists*. Washington, DC, April 2001.
3. Baltkojytė A. *Savižudybė ir spauda: realybės visuomenėje atspindys ar provokacija?* Magistro darbas. VDU, Kaunas, 2004. 81 p.
4. Bieliauskienė I., Trofimova J. Straipsnių apie savižudybę įtaka paauglių nuostatai savižudybės atžvilgiu. *Psichologijos mokslo taikymas Lietuvoje: iššūkiai ir galimybės: III jaunųjų mokslininkų psichologų konferencijos medžiaga*, 2006, p. 14.
5. Bogdanavičius V. *Krizių vadyba informacijos visuomenėje: specifika ir tendencijos*. Magistro darbas, VU, Vilnius, 2007, 63 p.
6. Brock S. E. Development of a school district crisis intervention policy. *California School Psychologist*, 2000, no 5, p. 53–64.
7. Brock S. E., Sandoval J., Lewis S. *Preparing for crises in the schools: a manual for building school crisis response teams*. Brandon, Vermont: Clinical Psychology, 1996. 200 p.
8. Caplan G. *Principles of preventive psychiatry*. New York: Basic Books, 1964. 320 p.
9. *Crisis management and emergency response in Virginia schools*. Virginia Department of Education, Virginia, USA, 2007. 270 p.
10. Crondstedt M. Prevention, preparedness, response, recovery: an outdated concept? *Australian Journal of Emergency Management*, 2002, 17 (2), p. 10–13.
11. Everly G. S., Flannery R. B., Mitchell J. T. Critical incident stress management (CISM): A review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, 2000, 5 (1), p. 23–40.
12. Flannery R. B., Everly G. S. Crisis intervention: a review. *International Journal of Emergency Mental Health*, 2000, 2 (2), p. 199–225.
13. Flannery R. B., Everly, G. S. Jr. Critical incident stress management (CISM): updated review of findings, 1998–2002. *Aggression and violent behaviour*, 2004, 9, p. 319–329.
14. Goštautas A., Globė E. Vyresniųjų klasių moksleivių polinkio į savižudybę komponentai ir jų asmenybiniai bei socialiniai koreliantai. *Visuomenės sveikata*, 2006, 3 (34), p. 33–38.
15. Goštautas A., Šeibokaitė L., Moksleivių save žalojančio elgesio kitimai. *Visuomenės sveikata*, 2006, 1 (32), p. 28–33.
16. Gulbinienė I. *Vyresniųjų klasių mokinių vertybių ir polinkio į savižudybę sąsajos*. Magistro darbas, VDU, 2007. 41 p.
17. Johnson K. Crisis response to schools. *International Journal of Emergency Mental Health*, 2000, 2 (3), p. 173–180.

18. Klenauskaitė K. *Krizių komunikacija šiuolaikinėje organizacijoje*. Magistro darbas, VU, Vilnius, 2006. 109 p.
19. *Krizių valdymo mokyklose tvarkos aprašas*. LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas, 2007, Nr. ISAK-1374.
20. MacNeil W., Topping K. Crises Management in Schools: Evidence Based Prevention. *Journal of Educational Enquiry*, 2007, 7 (1), p. 64–94.
21. MacNeil W., Topping K. Crises Management in Schools: Evidence Based Postvention. *Journal of Educational Enquiry*, 2007, 7 (2), p. 1–20.
22. Miliukaitė A. *Jaunimo požiūris į savižudybę*. Magistro darbas. VDU, Kaunas, 1995. 41 p.
23. *Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 metų programa*, 2008, nr. 51-1892.
24. *Pagalbos mokiniui efektyvumo ir kokybės plėtra*. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro ir LR švietimo ministerijos projektas, finansuojamas pagal 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos II prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ VP1-2.3-ŠMM-04-V-01-005 priemonę „Kokybiškos mokymosi psichologinės, specialiosios ar socialinės pedagoginės ir kitokios pagalbos besimokantiems teikimas, didinant mokymosi visą gyvenimą paslaugų prieinamumą“.
25. Petraitenė R. *Mokinių šeimos, saugios aplinkos ir savižudiško polinkio sąsajos ir jų kitimai*. Magistro darbas. VDU, Kaunas, 2006. 57 p.
26. Pileckaitė-Markovienė M., Dementjeva J. Būsimų pedagogų suicidiniai polinkiai ir požiūris į savižudybę. *Pedagogika: mokslo darbai*, 2004, t. 70, p. 154–159.
27. Pileckas G. „Grybės evangelija“ kaip savižudybių prevencija tikybos pamokų metu 10–12 klasių moksleiviams. Magistro darbas. VDU, Kaunas, 2005. 79 p.
28. Polukordienė K. O. *Psichologinės krizės ir jų įveikimas*. Praktinis vadovas. Vilnius, 2003. 97 p.
29. Polukordienė K. O. *Netekčių psichologija*. Vilnius, 2008. 112 p.
30. Pranckevičienė A., Gustainienė L. Priežastys gyventi – idėjos paauglių savižudybių prevencijai. *Vaikų ir paauglių psichikos sveikata: mokyklos ir mokymosi kontekstas*: straipsnių rinkinys, 2010, p. 90–98.
31. Šepetytė E. *Į savižudybę linkusių paauglių psichologiniai ypatumai*. Magistro darbas, VDU, Kaunas, 2000. 69 p.
32. Šlegerytė I. Pranešimai apie savižudybes angliškose ir lietuviškose laikraščiuose. Magistro darbas. VDU, Kaunas, 2006. 168 p.
33. Šulcienė I. *Paauglių polinkio į suicidinę elgseną sąsajos su gyvenimo kokybe ir prisitaikymu mokykloje*. Magistro darbas, VDU, Kaunas, 2007. 64 p.
34. *United States Department of Education. Practical information on crisis planning: a guide for schools and communities*. Washington, DC: United, States Department of Education, Office of Safe and Drug-Free Schools, 2007. 132 p.
35. Volungėnaitė J. *Vyresnių klasių moksleivių polinkio į savižudybę sąsajos su psichoaktyvių medžiagų vartojimu*. Magistro darbas, VDU, Kaunas, 2005. 48 p.
36. Žemaitienė N., Jaruševičienė L., Gailienė D. Savižudybė mokykloje. In: *Savižudybių prevencijos idėjos*. Sud. D. Gailienė. Vilnius: Tyto alba, 2001, p. 138–170.

Summary

Birutė Balsevičienė, Liuda Šinkariova

THE PECULIARITIES OF CRISES MANAGEMENT IN SCHOOLS

Critical incidents are sudden, unexpected, often life-threatening time-limited events that may overwhelm an individual's capacity to respond adaptively. Crises are sudden, unexpected events that have an “emergency quality” and have the potential to impact on the entire school community. In schools, a crisis might be considered as any situation faced by staff or students causing them to experience unusually strong emotional reactions that may interfere with their ability to perform.

Authors review the research in school crises management in foreign countries, especially in the USA and other western countries and the situation in this field in Lithuania.

There authors describe the definitions of crises and analyze models of crises management in schools. The main object of this research is management of crises in schools and its models. The purpose of this article is to review and summarize the researches in foreign countries and in Lithuania and outline the main directions for the future researches in this field.

The main goals of this article were to disclose the conception of crises in school, to review the research in school crises management in foreign countries and Lithuania, to review practical activities in Lithuania.

The method of this research was the analysis of scientific literature in Lithuania and foreign countries.

The research results and their analysis let draw the following conclusions:

The conception of crises in school is multiple, but there are three main features: incidents are unexpected and sudden, have the potential to impact on the part or entire school community and interfere with their ability to perform.

The most common model of crises management is PPRR model (prevention, preparation, response, recovery model) in schools.

In Lithuania there is the law of crises management in schools, pedagogical psychological services crises management teams were instructed in main crises management principals, schools crises management teams are instructed in these principals, too.

Keywords: Crises in school, crises management, schools crises management models.

*Kauno r. Garliavos vidurinė mokykla,
Vytauto Didžiojo universitetas
Iteikta 2010 m. birželio mėn.*